

Kowalewski, Zdzisław

Konwersatorium Naukoznawcze PAN w latach 1967-1968

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 14/1, 206-208

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

został ważny dział techniki naftowej, mianowicie Zakład Historii Nauki i Techniki PAN opublikował w 1967 r. pracę członka Zespołu dra inż. S. Rachfała *Z dziejów techniki magazynowania i transportu ropy naftowej w Polsce*³.

Andrzej Wojtanowicz

KONWERSATORIUM NAUKOZNAWCZE PAN W LATACH 1967—1968

W drugiej połowie 1967 r. i w pierwszej połowie 1968 r. Konwersatorium Naukoznawcze PAN¹ odbyło 9 comiesięcznych posiedzeń pod przewodnictwem prof. T. Kotarbińskiego.

Pierwsze powakacyjne zebranie w dniu 26 października 1967 r. poświęcono badaniom nad upowszechnianiem nauki. Referat wprowadzający *Niektóre socjologiczne zagadnienia badań nad upowszechnianiem nauki* wygłosił dr J. Kubin. Określił on upowszechnianie nauki jako informowanie niespecjalistów o jej zdobyczach, uczenie naukowych metod myślenia i działania, wprowadzanie do praktyki zdobyczy naukowych, popieranie rozwoju badań naukowych. Odnosił się przy tym krytycznie do sprowadzania upowszechniania nauki do jej popularyzacji, w której dominują procesy bierne i która nie obejmuje ani przystosowania zdobyczy nauki do pracy zawodowej, ani współdziałania praktyków z naukowcami. W dyskusji prof. T. Kotarbiński podkreślił, że popularyzacja wiąże się z ujmowaniem nauki jako sumy gotowych osiągnięć, podczas gdy upowszechnianie bierze pod uwagę również naukę jako zespół czynności badawczych. Doc. Z. Kowalewski zwrócił uwagę na konieczność traktowania nauki jako integralnej części kultury, co pozwoli na dostrzeżenie różnic między upowszechnianiem nauki a działalnością oświatową, między upowszechnianiem myślenia naukowego a kształtowaniem wiary w naukę. Dr J. Rudniański wymienił dwa rodzaje upowszechniania nauk praktycznych: przekazywanie dyrektyw praktycznego działania i przekazywanie wyników badań. Żywą dyskusję wywołał problem amatorskiego uprawiania nauki, a w szczególności wkładu miłośników nauki do rozwoju niektórych jej dziedzin (np. ornitologii).

Dwa posiedzenia (XXII w dniu 23 listopada i XXIV w dniu 25 stycznia 1968 r.) poświęcono dyskusji nad referatem doc. Z. Kleyffa *Nauka i technika jako elementy procesu tworzenia*. Referent wyszedł z założenia, iż cechą wszelkiej ludzkiej działalności jest dostosowywanie przyrody do potrzeb życia, a poszczególne dziedziny tej działalności można wyróżniać na podstawie jednolitości sposobu produkowania lub jednolitości struktury twórców czy ich użytkowania. Tworzenie przebiega od poznania fragmentu rzeczywistości do jej przekształcenia, przy czym w każdym fragmencie wyróżnić można aspekty genetyczne, aspekty strukturalne, własność obiektywną i użyteczność. Tworzenie rozpoczyna się od poznania idiograficznego, które przechodzi w poznanie nomologiczne, tj. właściwe poznanie naukowe. Następnie odbywa się opracowanie projektu oraz jego ocena. Referat wywołał żywą dyskusję i polemiki, które na XXIV posiedzeniu skłoniły przewodniczącego do odrębnego rozważania zagadnień merytorycznych i terminologicznych. Każdy, gdy coś robi — mówi prof. Kotarbiński — łączy procedurę informacyjną z zasileniową. Nowością w schemacie referenta jest gradacja zależności w zakresie poznania i racjonalnego projektowania: geneza wyznacza strukturę, struktura własności, własności — możliwości użytkowania. Wątpliwości budzi natomiast traktowanie oceny jako czynności tego samego znaczenia co pozostałe.

³ Por. recenzję tej pracy, pióra prof. Z. Wilka, w nrze 4/1968 „Kwartalnika”, ss. 833—834.

¹ Por. poprzednie sprawozdanie z rozpoczętej w 1965 r. działalności Konwersatorium w nrze 1/1968 „Kwartalnika”, ss. 223—226.

W dniu 30 listopada, na XXIII posiedzeniu, prof. M. Mazur wygłosił referat *Przeszkody wywołujące zawodność pracy naukowca*. Punktem wyjścia referenta był „cybernetyczny model sytuacji organizacyjnej naukowca”, oparty o sprzeczności zwrotne między użytkownikiem, naukowcem, monitorem (gromadzącym rozwiązania problemów) oraz postulatorami i realizatorami. Wyrazem mankamentów są „pretensje do naukowców”. Prof. Kotarbińskiemu wobec tego, że referat dotyczył sytuacji naukowca w obliczu świata użytkowników, nasunęło się pytanie, do jakich sytuacji adekwatny jest przedstawiony model. W dyskusji zwracano uwagę zarówno na przydatność tego typu schematów abstrakcyjnych, jak i na ich wady.

Na XXV posiedzeniu, w dniu 22 lutego 1968 r., doc. Z. Kowalewski przedstawił *Poglądy polskich naukowców na temat możliwości spożytkowania nauk humanistycznych i społecznych*. Referat oparty był o materiały empiryczne — 124 odpowiedzi na ankietę Wydziału Nauk Społecznych PAN na temat perspektyw rozwojowych tych nauk. Materiały te pozwalały na wyróżnienie pożytków o charakterze czysto poznawczym, społeczno-wychowawczym i instytucjonalno-użytkowym. Uzyskane interpretacje, mające charakter teleologiczny stwarzają podstawę do integracji nauk na tle ich zadań społecznych mimo odmiennej, historycznie ukształtowanej struktury wewnętrznej. W dyskusji prof. Kotarbiński zwrócił uwagę na ważność badań empirycznych nad światem nauki. W referacie ukazano, iż wprawdzie różne nauki mają różne zadania, ale w dalszych ich celach można znaleźć wspólność i naturalną integrację. Przeciwwstawianie przy tym nauk teoretycznych praktycznym jest działaniem mało istotnym, bo zarówno jedno, jak i drugie, mają takie same perspektywy. W dyskusji wypowiedziano się o ważności badań historycznych zarówno dla rozwoju różnych dyscyplin, jak i dla prognostyki społecznej.

Na XXVI posiedzeniu, w dniu 28 marca, dr H. Eilstein omówiła *Niektóre problemy moralne w nauce*. Referentka wyraziła pogląd, iż poznawczo-techniczny postęp społeczeństwa, umożliwiając rozrost autonomii jednostki, jednocześnie wysuwa potrzebę większej spolegliwości jednostki ze społeczeństwem jako ewentualnym dysponentem mocy generowanej przez naukę, co moralnie uprawnia społeczną kontrolę nad aspiracjami i zachowaniami jednostki. W dyskusji rozważano współzależność między przedmiotem badania a ocenami moralnymi i oczekiwaniami ze strony instytucji pozanaukowych w stosunku do naukowców. Prof. Mazur wypowiedział pogląd, iż zagadnienia moralne w nauce występują wtedy, gdy przechodzi się do praktyki. Gdy zatem naukowiec występuje w roli działacza, obowiązuje go moralność homeostazy pozwalającej na przetrwanie społeczeństwa.

W dniu 25 kwietnia na XXVIII posiedzeniu doc. W. Krajewski przedstawił propozycje rozróżniania *Nauk nomologicznych i nomologiczno-idiograficznych*. Pierwszą grupę nauk można zróżnicować na: 1. opisowe, które formułują prawa koegzystencjalne (morfologiczne), dotyczące współistnienia cech dostępnych bezpośredniej obserwacji; 2. teoretyczne, formułujące prawa strukturalne, dotyczące struktur niedostępnych bezpośredniej obserwacji, genetyczne oraz zależności funkcjonalne i łączące te prawa teorie; 3. stosowane, formułujące prawa działalności praktycznej, tj. zależności uzyskiwanych efektów od stosowanych środków. Nauki nomologiczno-idiograficzne obejmują zarówno prawa, jak i fakty. Można je podzielić na „czasowe” (historyczne, dotyczące społeczeństwa i przyrody) i „przestrzenne” (geografia, geofizyka, geologia itp.). W dyskusji zastanawiano się głównie nad procesami przekształceń struktury nauk i zróżnicowaniem wywołanym przez wpływy instytucjonalno-teleologiczne. Przewodniczący zauważył m.in., iż w sporze, czy nauka rozpoznaje prawa, czy bada fakty, trzeba stwierdzić, iż nie każda nauka musi się legitymować odnajdowaniem praw.

W dniu 23 maja na XXVIII posiedzeniu prof. L. Zawadowski przedstawił referat *Epistemologiczna i pragmatyczna struktura nauk*. W pierwszym wypadku przyjmując

jemy kryteria wymogów metodologicznych: szczegółowości, prawdziwości, udowodnienia, systemowości i adekwatności w stosunku do jednoznacznie wyodrębnionego przedmiotu poznania. Można tu mówić o strukturach: potencjalnej i zrealizowanej. Struktura pragmatyczna nauki obejmuje natomiast te elementy, które związane są z jej rzeczywistym funkcjonowaniem, jak np. wykład czy wykorzystanie do określonych celów instytucjonalnych. Struktura taka składa się zarówno z aspektów struktury epistemologicznej, jak i z metazdań spoza nauki. Różni się ona od nauki w sensie epistemologicznym sposobami delimitacji, które wyznaczone są potrzebami szkolenia, handlu, techniki itp. Dyskutanci zastanawiali się nad terminologią i pożytkami płynącymi z zastosowania proponowanych rozróżnień oraz nad trudnościami wynikającymi z faktu, że nauki są tworamii historycznymi, a zatem konglomeratami różnych tradycyjnie ukształtowanych zdań.

Ostatnie przed przerwą wakacyjną posiedzenie (XXIX), w dniu 20 czerwca, poświęcono dyskusji nad *Instytucjonalizacją nauki i jej konsekwencjami*. W części wstępnej prof. E. Geblewicz przedstawił szkic historyczny procesów instytucjonalizacji, a doc. Kowalewski — socjologiczną analizę tych procesów oraz ich dodatnie i ujemne konsekwencje. Następnie prof. Geblewicz zilustrował licznymi przykładami rolę ceremoniału w nauce, aspekty dekoracyjne, wzory stosunków osobowych związanych z patronalizmem, federalizmem, biurokratyzmem i nepotyzmem. W części końcowej referenci zastanawiali się nad najważniejszymi dla działalności naukowej formami organizacyjnymi, uwzględniającymi zarówno pozytywne elementy tradycji i etosu naukowego, jak i współczesne wymagania zróżnicowania funkcjonalnego pracowników naukowych, współdziałania zespołowego i interdyscyplinarnego itp. We wstępie do dyskusji prof. Kotarbiński zwrócił uwagę na szczególną rolę nauki w działalności instytucji wychowawczych, przemysłowych itp. oraz na wynikające stąd niebezpieczeństwa dla postawy poznawczej naukowca, gdyż włączając się do instytucji pozanaukowej musi on reprezentować jej cele. Prof. Mazur, konfrontując cele poznawcze nauki z celami poszczególnych instytucji praktycznych, zwrócił uwagę na konieczność rozróżniania organizatorów i administratorów nauki, twórców, reżyserów oraz obsługę. Mgr E. Kujawski wskazał na ważność badań empirycznych nad instytucjami naukowymi, tj. nad problemami moralnymi, zhierarchizowaną strukturą oraz efektywnością funkcjonalną poszczególnych instytucji. Doc. Kowalewski, nawiązując do uwag przewodniczącego, zaproponował rozpatrywanie naukowca w aspekcie wykonywanych przez niego różnych funkcji społecznych: badacza, wychowawcy, działacza, obywatela itp. W każdej z tych ról obowiązują inne normy etologiczne: badacz musi stwierdzać fakty, wychowawca — dobrać treści kształcące, działacz i obywatel — wykorzystywać wiedzę i umiejętności dla dobra społeczeństwa. W podsumowaniu przewodniczący zaproponował powrócić do dyskusji nad zagadnieniami etyki zawodowej pracownika naukowego na jednym z następnych posiedzeń.

Zdzisław Kowalewski

K R O N I K A K R A J O W A

DWUSETNĄ ROCZNICA URODZIN JĘDRZEJA ŚNIADECKIEGO

Przypadająca 30 listopada 1968 r. dwusetna rocznica urodzin Jędrzeja Śniadeckiego została uczczona przez liczne instytucje i organizacje w różnych miastach.

Cykl obchodów zapoczątkowała Komisja Biologicznych Podstaw Kultury Fizycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Już bowiem 22 maja na posiedzeniu tej komisji prof. M. Cwirko-Godycki wygłosił referat *Życie i działalność Jędrzeja*